

НОВИ ПРАВОПИС РУСИНСКОГ ЈЕЗИКА*

Правопис русинског језика Миколe Кочиша (1971) је утврдио основна правописна правила русинског језика бачко-сремских Русина. Правопис је био веома користан и утицајан, али у периоду од четири и по деценије јавила се потреба за новим правописом. Као одговор на ту потребу русинске националне заједнице Одсек за русинистику објавио је две правописне публикације – *Правописни речник русинског језика* (2017) и *Правопис русинског језика* (2019). Аутор у раду указује на неусаглашености и нерешене проблеме у првом правопису русинског језика и представља начине на који су они превазиђени у новој нормативној литератури.

Кључне речи: русински језик, стандардизација, правописи русинског језика, правописни речник, Микола Кочиш.

The Orthographic Manual of the Ruthenian Language by Mikola Kočiš (1971) established the basic orthographic rules of the Ruthenian language of the Bačka-Srem Ruthenians. *The Orthographic Manual* was very useful and influential, but during four and a half decades the need for a new orthographic rule book arose. In response to the need of the Ruthenian national community the Department of Ruthenian Studies published two orthographic publications – *The Orthographic Dictionary of the Ruthenian Language* (2017) and *The Orthographic Manual of the Ruthenian Language* (2019). The author points out to their consistencies and unsolved problems in the first orthographic manual of the Ruthenian language and presents the ways in which they have been overcome in new normative literature.

Keywords: Ruthenian, standardization, Ruthenian orthographic manuals, orthographic dictionary, Mikola Kočiš.

1. УВОД

Рад на нормирању и проучавању русинског језика започео је Хавријил Костельник објављивањем прве граматике русинског језика *Грамматика бачко-русинског говора* (Костельник 1923) а наставио Хавријил Нађ који је био једини русински лингвиста у прве две деценије после Другог светског рата. Лингвистички чланци Нађа објављени су у две књиге (Нађ 1983, 1988). У вези са његовим радом „Из нашег правописа” објављеним 1950. године, у којем су анализирана питања писања префикса у сложеницама, суфикса у изведеницама и падежних наставака, Александар Д. Дуличенко је закључио: „Током више од двадесет година овај чланак је служио као једини компас приликом решавања

* Рад је настао као резултат пројеката *Језици и културе у времену и простору* (који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије, бр. 187002) и *Русинистичка истраживања као одговор на захтеве дигиталне ере* (који финансира Покрајински секретаријат за високо образовање и научноистраживачку делатност, бр. 142-451-2968/2020-01).

сложених питања русинског правописа. Основни принципи тог Нађевог рада одразили су се у првом правопису” (Дуличенко 2009: 199).

Микола М. Кочиш је тежио да прво формира нормативни систем за школске потребе, а касније да га прошири и на друге сфере у којима се књижевни језик користи. У периоду од 1965. до 1968. године публиковао је три граматике под једним називом *Матерњи језик* у којима није био само школски материјал него су решавана и важна нормативна питања (Сегеди 2007: 250). Посебно је значајно да је Кочиш, поред друге граматике русинског језика (Кочиш 1974), објавио и први правопис русинског језика (Кочиш 1971). Аутор је у уводу изразио жељу да *Правопис русинског језика* послужи „и као основа за припрему потпунијег издања” (Кочиш 1971: 4). Четири године касније, сагледавајући недоследности у русинском језику, Микола Скубан је написао: „Прво издање *Правописа* би требало да служи као ’пробни камен’: шта се у пракси прихвати то ће остати, а шта се не прихвати – у друго издање неће ући” (Скубан 1975: 30). До другог издања, нажалост, није дошло. У сваком случају, и у облику у ком је објављен, *Правопис русинског језика* је имао изузетно значајну улогу у стабилизовању правописне норме русинског језика.

Посебно значајан допринос нормирању савременог књижевног језика бачко-сремских Русина дала су два лексикографска подухвата – *Српско-русински речник* (СРР) Јулијана Рамача, као главног уредника, Хелене Међеши и Михајла Фејсе (Рамач и др. I том 1995, II том 1997) и *Русинско-српски речник* (РСР) Јулијана Рамача, као главног уредника, Хелене Међеши, Оксане Тимко-Ћитко и Михајла Фејсе (Рамач и др. 2010). Пошто су у *Српско-русинском речнику* извршене одређене правописне иновације у односу на норму из *Правописа русинског језика* Миколе М. Кочиша, а у *Русинско-српском речнику* и у односу на *Српско-русински речник*, може се рећи да је у *Српско-русинском речнику* забележен резултат развоја правописне норме русинског језика на крају последње деценије 20. вику а у *Русинско-српском речнику* резултат развоја правописне норме русинског језика на крају прве деценије 21. века.

Тежећи да превазиђе одређене неусаглашености и недоречености у речницима од капиталног значаја, као и да нормира одступања од Кочишеве норме која су заживела у пракси, Михајло Фејса је започео активности на изради нове правописне литературе русинског језика – у првој фази, правописног речника у којем би на нивоу лексике били разрешени постојећи правописни проблеми, а, у другој фази, правописа русинског језика у којем би била формулисана одговарајућа правила. Активности су започеле скенирањем „Правописног речника” (Кочиш 1971: 81–156), шта је урадио Мирослав Силађи, и настављене су осовремењавањем Кочишевих примера и дуплирањем фонда примера селективним уношењем духовне, компјутерске, еколошке, као и савремене друштвене и, посебно, терминологије родне перспективе, шта је урадио аутор ових редака. На тај начин формирана је нова основа правописног речника русинског језика која је публикована у електронском облику на сајту Мирослава Силађија (www.rusnak.info) и представљена 2012. године на конференцији одржаној на Андруљеву, поводом обележавања 30-годишњице Одсека за русинистику Филозофског факултета Новосадског универзитета. На конференцији је одржана и правописна радионица са професорима русинског језика на којој су

добијене значајне сугестије и проширен је број одредница. После допуњавања текста у неколико наврата и рецензирања рукописа, као и после инкорпорирања примедби рецензента, *Правописни речник русинског језика* (ПРРЈ) публикован је у електронској форми на сајту Филозофског факултета 2017. године (Фейса 2017а). Две године касније, такође у електронској форми на сајту Филозофског факултета, публикован је и *Правопис русинског језика* (ПРЈ) (Фейса 2019а). *Правопис* је базиран на савременим научним сазнањима из русинске лингвистике, пре свега на *Граматички русинског језика* Јулијана Рамача (Рамач 2002) и ставова Хелене Међеши изнетих у њеном сету од пет књига (Медеси 2008, 2012, 2013, 2014, 2017). Рецензенти ПРРЈ су Јулијан Рамач и Хелена Међеши а ПРЈ – Јулијан Рамач, Хелена Међеши и Ксенија Сегеди.

2. ОПШТИ ПРОБЛЕМИ ПРАВОПИСА РУСИНСКОГ ЈЕЗИКА

2.1. О проблемима правописа русинског језика Михајло Фејса је писао неколико пута, како у земљи (Фейса 1992, 2017б) тако и у иностранству (Фейса 2007, 2012а, 2015, 2016, Fejsa 2013, 2017в). Два рада која се баве правописном тематиком објављена су у коауторству са Хеленом Међеши (Медеси – Фейса 2007, 2012). Генерално гледано, могуће је разликовати три групе проблема: 1. успостављање фонолошког или морфолошког принципа; 2. дијалектизовање русинског језика праћено туђим решењима; 3. неусаглашени приступ адаптирању страних речи.

2.2. Прва група проблема произилази из међуодноса морфолошког и фонолошког принципа писања речи, тј. од доминације утицаја етимологије или ортоепије на ортографију. У уводу *Правописа русинског језика* Микола М. Кочиш пише: „Морфолошки принцип који имамо у основи нашег писања одређује да не записујемо речи тако како их изговарамо, него код писања водимо рачуна о томе како је реч настала” (Кочиш 1971: 3). Пример који је дао је префиксована реч *розсипац* (не *росипац*). Као примери да се многе речи пишу и према фонолошким принципима аутору служе речи *ткацки* и *ткацтво* (не *ткачки* и не *ткачство*). Александар Д. Дуличенко, међутим, констатује следеће: „морфолошки принцип, који остаје главни, допуњава се другим ортографским принципима. Један од њих је и фонетски” (Дуличенко 2009: 197). Према томе, фонолошки принцип је допунски, а не примаран, као нпр. у српском језику. Отуд, с једне (морфолошке) стране, не записује се једначење сугласника по звучности (па се пише нпр. *бабка*, *кнјжка* итд.) и префикси се задржавају у њиховим основним облицима (*розсипац*, *предплациц*), а, с друге (фонолошке) стране, јотовање, палатализација и аблаут пишу се онако како се речи са тим језичким појавама чују, без обзира што су говорници некад и свесни њихове етимологије.

У случајевима када се фонолошки и морфолошки принцип тесно преплићу, односно када се примени и један и други принцип, редовно се јављају дублети. Овакви гранични примери су нпр. *учасник* и *учашник* (и у СРР II 865 и у РСР 789; у РСР се у одредници *учашник* упућује на одредницу *учасник* чиме се одређена предност даје облику у ком је заступљен морфолошки принцип; у именицама *учасц* и *участвоване*, као и у глаголу *участвовац*, заступљен је само морфолошки принцип), *соучасник* и *соучашник* (и у СРР II 550 и у РСР 723; у РСР се у одредници *соучасник* упућује на одредницу *соучашник* чиме се

одређена предност даје облику у коме је заступљен фонолошки принцип; у именицама *соучасц* и *соучаствоване*, као и у глаголу *соучаствовац*, заступљен је само морфолошки принцип јер са одсуством умекшаног сугласника *н* нису створени услови за прелазак сугласника *с* сугласник *ш*), *напасник* и *напашиник* (и у СРР I 815 и у РСР 422; у *напасни* и *напастовац* коренски сугласник *с* се чува), *пражніна* и *празніна* (и у СРР II 300 и у РСР 594; у РСР се у одредници *празніна* упућује на одредницу *пражніна* чиме се одређена предност даје облику у коме је заступљен фонолошки принцип; у примерима као нпр. *празни*, *празновире*, *празновирни*, *празноси*, *празноглави*, *празнословиц*, *празноси* и *празнота* нема умекшавања и нема услова за промену сугласника *з* у сугласник *ж* ни у изговору па ни у писању), *гласник* и *глашиник* (и у СРР I 159 и у РСР 154; у РСР се упућује на облик *глашиник* у којем је примењен фонолошки приступ), *непослушни* и *непослушни* (и у СРР I 864 и у РСР 441; у именицама *слух*, *слухач*, *слухалка* и глаголу *слухац* искључиво је само *х*, односно примењен је само морфолошки принцип), *млекарня* и *млечарня* (и у СРР I 740 и у РСР 394; облику *млекарня* је у РСР дата одређена предност пошто се на њега упућује и, уз то, облик *млечарня* је обележен као говорни), *упутиц* и *упуциц* (и у СРР II 838 и у РСР 783; облику *упуциц* у РСР дата је одређена предност пошто се на њега упућује), *прешлідовац* и *прешлідзовац* (и у СРР II 620 и у РСР 620; примери илуструју два начина формирања при чему се корен *шлід-* чува непромењен или се мења на *шлідз-* по угледу на глагол *шлідзиц* у коме је сугласник *д* прешао у сугласник *дз* под утицајем самогласника предњег реда *и* иза њега). У наведеним примерима јурисдикција морфолошког и фонолошког приступа се преплиће па су облици који произилазе из тог преплитања третирано равноправно. Уколико би се у овим примерима преферирао један од два приступа, био би заступљен само један облик.

У условно названом сукобу морфолошког и фонолошког принципа ми више нагињемо морфолошком принципу, посебно код нормирања места контакта основе и суфикса/наставка (нпр. *беззаконни*, *согвизд`с*, *футотски*, цркв. *отче*). То се односи и на контакт неких корена са суфиксима. Иако се нпр. корен *-шліз-* углавном чува (*шлізкац ше*, *шлізкач*, *шлізкаци*, *шлізки*, *шлізкане*), он у неким случајевима без видног разлога прелази у *-шліс-*. Отуд се у РСР на 297. страни налази и *зошлізнуц ше* и *зошліснуц ше* (међу њима је *зошлізковац ше*), а на 592. страни само *пошліснуц ше*. Поред тога, нема разлога не задржати корен *-цих-* и код *уцишац*, као што се задржава код *сцихшац* (СРС II 859); нема разлога чувати сугласник *х* код глагола свршеног вида, а не чувати га код глагола несвршеног вида – сврш. *сцихшац (ше)*, несврш. *сцишовац (ше)* (РСР 748). На 789. страни РСР дат је и облик *уцихшац (ше)* и облик *уцишац (ше)* при чему се на други облик упућује са *оп.* (*видети*), што значи да се облику без *х* у овом случају даје одређена предност.

Чување финалног сугласника префикса и иницијалног сугласника основе доследно се поштује и у СРР и у РСР. Одређена одступања, која се могу сматрати изузецима налазе се код *оддвойовац*, *оддвойовац ше*, *оддвојц*, *оддвојц ше* (СРР II 38, 40) за разлику од *одвойовац*, *одвойовац ше*, *одвојц*, *одвојц ше* (РСР 466); *обчековац* у СРР II 138, а *обчековац* у РСР 459, поред *очековац* на 506. страни, које се третира као могуће и прихватљиво.

Мањи корак према морфолошком принципу направљен је у случајевима када се говорник русинског језика двоумио да ли да пише или не пише меки знак. То се пре свега односи на писање суфикса *-ань* у номинативним облицима једнине мушког рода до чега је дошло аналогijом – преношењем умекшаног сугласника *н* из номинативних облика множине. У облицима номинатива множине мушког рода до умекшања долази јер се сугласник *н* налази испред самогласника предњег реда *е*, који изазива умекшавање претходећег сугласника. Самогласник *е* је у писању инкорпориран у слово *є* и са умекшаним сугласником *н* у писању чини *-не*. Нема потребе нпр. за житеља Галиције у РСР обезбеђивати две варијанте – и *Галичань* и *Галичан* (стр. 145). Пошто се у одредници *Галичань* скраћеницом *оп.* упућује на *Галичан*, може се закључити да је у РСР дато првенство облику без меког знака (*Галичан*). На 47. страни прво су наведени облици *Бачван* и *Бачвань*, а затим у одредници *Бачвань* стоји „оп. *Бачван*”. На 45. страни у истој одредници равноправно су дати и *Банатян* и *Банатянь*, као и *Београдян* и *Београдянь* на 51. страни. На 75. страни налази се само облик *валалчань* (а за женски род *валалчанка*), на 47. страни је само *Бачинчань*, а на 80. страни само *Вепровчань* без упућивања на евентуалне варијанте *валалчан*, *Бачинчан*, *Вепровчан*. Именица мушког рода *вароцань* (без варијанте *вароцан*) забележена је на 77. страни, а одговарајућа именица женског рода на истој страни РСР није *вароцанька*, него *вароцанка*. Меки знак није укључен ни у именицу *Галичанка* на 145. боку. Овакав приступ према облицима номинатива једнине женског рода представља додатни аргумент да меки знак није потребан ни у номинативу једнине мушког рода. У новој нормативној литератури је заузето становиште које је у суштини идентично са становиштем Миколe Кочиша из првог правописа русинског језика, нпр. *Италијан*, *Новосађан*, *Римјан* (Кочиш 1971: 104–133), и поред залагања да се Кочишево становиште промени у складу са неким ауторима који користе облике на *-ань* (Рамач 2008: 89). Језичке чињенице да је умекшавање у номинативу множине именица мушког рода изазвано самогласником предњег реда *е* (па отуд *Бачинчане*, *Бачване*, *Римјане* и стотине апелатива овог типа) и да овај услов није остварен у номинативу једнине именица мушког рода подржава и један од закључака истраживања Славице Чeљовски (Чeљовски 2015) који гласи да је већина именица женског рода формирана тако што се на неизмењен облик именица мушког рода додаје одређени суфикс за женски род. Док у РСР нису обезбеђиване одреднице са именицама женског рода суфиксима *-анка* или *-анька* за означавање особа које воде порекло из истог места или краја, у *Граматници русинског језика* као суфикс са значењем особа женског рода наведен је суфикс *-анк-а* / *-янк-а*, нпр. *кресцанка*, а као продуктиван суфикс за именице женског рода које означавају предмете наведени су само облици без умекшаног *н* – *-(а)нк-а* / *-(я)нк-а* / *-енк-а* / *-єнк-а* / *-(и)нк-а* / *-(і)нк-а*, нпр. *шметанка*, *сољанка*, *палєнка*, *пращинка* (Рамач 2002: 57–58). Успостављањем суфикса *-ан* заобиђена је и примена логике дуплирања која је примењена код номинативних облика једнине мушког рода па се као облици номинатива једнине женског рода неће појављивати и *Бачинчанка* и *Бачинчанька*, и *Банатјанка* и *Банатјанька*, и *Бачванка* и *Бачванька*, и *Београдјанка* и *Београдјанька*, па ни *Галичанька*, поред *Галичанки*.

РСР меки знак често третира нелогично. Не бележи га нпр. у глаголу *аминовац* с обзиром на то да основа за формирање тог глагола гласи *аминь* (РСР 35), а не *амин*. У вези с тим су и случајеви када се у истој одредници налазе и *благодат* и *благодать* (РСР 57) док одговарајући придев на истој страни гласи само *благодатни*; ни синтагма *благодатна Діва Мати* не открива трагове умекшавања. Није логично ни записивање именице *Господь* (СРР I 173, РСР 161), које се у зависним падежима редовно јавља без меког знака, нпр. *Господи помилуй* (не *Господі помилуй*), *од Господа Бога* (не *од Господя Бога*), *Господу Богу* (не *Господю Богу*) и др.; у СРР I 173 и у РСР 161 забележене су и застареле лексеме *господар*, *господарство* и *господарски* у којима такође нема трага умекшавања сугласника *д*.

2.3. Друга група проблема произилази из вештачког урамљивања русинског језика. Тако нпр. код Миколе Кочиша налазимо велики број правописних (лексичких) решења које говорници русинског језика нису прихватили и, последично, одбацили. Тежећи да русински језик стави на нижи ниво од украјинског, он му је (првом поменутом) доделио улогу дијалекта, који из књижевног украјинског језика треба да инкорпорира у себе то што је прихваћено у другом социолингвистичним условима. Спорне случајеве Кочиш је решавао тзв. копи-пејст процедуром, односно када није био сугуран како нешто написати, отварао би правописни речник украјинског језика, умеморисао затечена решења и преносио у правопис русинског језика. Априорно изабран модел за стандардизовање је произвео, између осталих, и следећа „решења”: поред именица *милоц* и *помилowane* налази се и неприхваћена *поицада* (Кочиш 1972: 153); поред *охудобнене* и *збиднене* налази се и именица сасвим непознатог значења *зубожнене* (исто: 188); поред *плахитка* (требало је *плахта*) понуђена је и именица *едро* и нечувена *витрило* (исто: 117); поред *пахулька* је и *пахолька* и нежива *шніжинка* (исто: 198); поред *оцена* и нежива *оцинка* (исто: 191), иако одговарајући глагол гласи само *оцениць* а не и *оциниць*; поред *пліваня* и *плівба* налази се и нежива именица *плавба* (исто: 203), иако глагол гласи само *плівац* а не и *плавац*; само *травма* (исто: 321) а без *траума* (в. 2.4); *клоун* и *кловн* (исто: 127), а у *Правопису русинског језика* само *клоун* (Кочиш 1971: 107), иако ову варијанту нико од Русина не користи; поред *осторожносц* и *домеркованосц*, и *обережносц* (Кочиш 1972: 183), иако је овај последњи синоним у потпуности стран русинском говорнику итд. Тиме се тежило русински језик вештачки „обогатити” лексиконом који је базиран на говору/говорима средњег Наддњипровља и околних области (који је/су у основи украјинског књижевног језика), а не на русинском говору/говорима Карпатског ареала из кога русински језик генетски потиче. Због тога, нова нормативна решења се за русински језик базирају и на понудама (лексичким, фразеолошким, морфолошким, синтаксичким и др.) других русинских варијанти у Словачкој, Пољској и Украјини. Таква решења имају већу шансу да заживе. Тако нпр. у ПРРЈ од осам забележених варијанти (*евангелия*, *евангелиа*, *евангеля*, *Евангелія*, *Євангелія*, *Евангелія*, *Євангелиє*, *евингелия*) у *Црквеном литургијско-литургичком лексикону* (Миз 2011; Фејса 2012б: 324) првенство је дато варијанти *евангелия* (иако грчки модел *euangelion* има вокал *е*, као и реплике *евлогия*, *евхаристия*, *евхологий* и *Европа*) највише због тога што су консултовани ствараоци на прешовској варијанти русинског језика, међу којима је један и свештено лице (Копорова 2018: 58, 85). Што се тиче источнос-

ловенских позајмљеница, па и украјинизама међу њима, они чине саставни део лексичког фонда русинског језика. То конкретно значи да се нпр. као еквивалент српског глагола *постојати* у русинском језику, поред глагола *егзистовац*, *существовац*, *постояц* и *буц*, појављује и глагол *исновац*. Код Кочиша је *исновац* једини еквивалент а сви остали могући су занемарени (Кочиш 1972: 219).

2.4. Трећа група проблема се тиче варијанти лексема у којима углавном нема значајнијих семантичких разлика. Одсуство значајнијих семантичких разлика карактерише пре свега стране речи. Лингвиста-нормативиста је свестан комплексности проблема и води рачуна о времену/временима порекла дотичне лексеме, о путу/путевима њеног доласка, о њеној сфери употребе некад и сад, као и о њеној фреквенцији. Пошто је адаптација утврдила облик *гајзибан* за немачку реч *Eisenbahn*, између тог облика и нормираног облика је стављен знак једнакости. Из истог разлога облик *ковбой* (Кочиш 1971: 107) је искључен а прихваћен је облик *каубой* и зато што је општеприхваћен (пре свега због утицаја српског језика) и ближи изговору енглеске речи *cowboy*. И дублети енглеских речи *baseball* и *hooligan* су због све већег упознавања са оригиналним речима „разрешени” као *бејзбол* и *гулиган* на рачун *безбол* и *хулиган* (и поред тога што су ове друге формиране под утицајем језика средине). Одређене правописне недоумице узроковане су или директним контактом русинског и дотичног страног језика или индиректним контактом, при чему је често видљив и утицај посредујућег језика. Такви дублети (нпр. *английски* или *англијски*, *гранит* или *граніт*, *грам* или *грам*, *мозаик* или *мозаїк*, *наивни* или *наївни*, *космонаут* или *космонавт*, *каузални* или *кавзални*, *пиджама* или *пижама*, *Русия* или *Росия*) најчешће не уносе разлике у значење (иако су и оне некада присутне нпр. у *доктор* и *дохтор*, *капитан* и *капитен*, *кор* и *хор*, *крејсер* и *крузер*) па су у суштини редувантни. Због тога је код опредељивања за једну од две варијанте страних речи заузета оријентација према правилу по коме „ако постоје варијанте-реплике страних речи, а присутна је свест о оригиналу, норма реплике би требала да се усмери према оригиналном облику” (Фейса 2017: 4). На основу тога аутор нормативне литературе се опредељивао за ону варијанту-реплику која у већој мери кореспондира са изворним моделом. На пример: *бејзбол* (у СРР I 42 *бе(и)збол*, у РСР 51 *бе(и)збол*), *бејбиситерка* (а не *бебиситерка*; реч није унета ни у СРР ни у РСР), *бонбона* и *бонбонера* (у СРС I 69 *бонбона* али *бомбонера*; у РСР 63 *бомбона* и *бомбонера*), *гулиган* (и у СРР II 896 и у РСР 809 *хулиган*), *Гјустон* (и у СРР 989 и у РСР 872 *Хјустон*); *спринт* и *спринтовац* (у СРР II 657 *спринт/шпринт* и *спринтовац/шпринтовац*; у РСР 731/849 *спринт* и *спринтовац*), *грам* и *килограм* (у СРР I 177/564 *грам* и *килограм*; у РСР 175/322 *грам* и *килограм/килограм*), *грунт* (у СРР I 186 *грунт* и говорно *грунт*; у РСР 165/176 приоритет је дат *грунт* а допуштено је и *грунт*) *хаос* (у СРР II 883 *хаос*; у РСР 146/802 *гаос* и *хаос*); иако се поред *дјезва* (СРС II 939; РСС 189) у говору чује и варијанта *дјезба*, ми прихватимо само варијанту *дјезва* с обзиром на то да се сугласник *в* налази и у турском моделу *sezve*.

У опредељивању за оне варијанте које у већој мери кореспондирају са изворним моделом, не записује се ни хијатски сугласник *й* (сугласник који представља резултат савлађивања одређеног зева између два самогласника). Отуд нпр. *алкалоид*, *архаични*, *атеист(а)*, *бедуин*, *кокаин*, *кофеин*, *креирац*, *лаик*, *ми-*

лион, мозаик, наивни, радио, сперматозоид и др., а не алкалоїд (као у СРР I 9; у РСР није унета ова реч), *архаични* (као у СРР I 16; у РСР 39 *архаични*), *атеїст(а)* (као у СРР I 18; у РСР 40 *атеист(а)*), *бедуїн* (као у СРР I 38; у РСР 48 *бедуин*), *кокаїн* (као у СРР I 581; у РСР 328 *кокаин*), *кофеїн* (као у СРР I 602; у РСР 341 *кофеин*), *крејрац* (у СРР I 611 и у РСР 346 само *креиrowaц* а без *крејrowaц*), *лајк* (као у СРР I 646; у РСР 357 *лаик*), *милијон* (у СРР I 726 и у РСР 390 *милион*), *мозајк* (као у СРР I 746; у РСР 396 *мозаик*), *наївни* (као у СРС I 799; у РСР није унета ова реч), *радијо* (у СРР II 430 и у РСР 650 само *радио*), *сперматозоїд* (као у СРР II 649; у РСР 725 *сперматозоид*) и др.

Док је први проблем (в. 2.1) решаван са малом превагом морфолошког принципа, овај проблем страних речи решаван је са превагом фонолошког принципа. Посебно се то односи на англицизме који су почетком 21. века у великом броју ушли и улазе у русински језик (Фејса 2019б). Неки од њих су у првој фази адаптирања заступљени са две па и три реплике а редовно се препоручава реплика која је најближа моделу. Већина од њих, посебно они из области информатике, нису укључени ни у СРР ни у РСР. На пример: *ајфон*, *андејтовац*, *аутпут*, *бекап*, *ваерлес*, *вај-фай*, *веб*, *дилитовац*, *дисплей*, *дјојстик*, *зиповац*, *клипборд*, *линк*, *листинг*, *сајт*, *сейвирац*, *скенирац*, *скроловац*, *слот*, *смарт*, *тач-скрин*, *фајл*, *фидбек*, *флеш(ка)*, *флопи*, *фрејм*, *улоговац ше*, *чип* и др. На основу уважавања модела и препоручивања истог за реплику одстрањена је дилема у вези са писањем *импут* или *инпут*. Иако је прва наведена варијанта потпомогнута успостављањем аналогије са глаголом *импутовац* (од италијанског глагола *imputare*), за информатички термин је препоручен само облик *инпут* према енглеском моделу *input*. И назив града на Босфору гласи *Истанбул*, а не *Истамбул* (СРР II 980, РСР 867). Избор измеђи *таџет* и *теџит* је *теџит*. Избор за реплику модела *template* је тежи јер до ових простора долази и британска варијанта /'templeɪt/ и америчка варијанта /'templət/, али, ипак, предложена је варијанта *темплејт* базирана на изговору у Великој Британији. Изузетно, два облика су остављена само за неке сложенице. Тако, на пример, иако је моделу *e-mail* најближи облик *имејл*, допуштен је и скраћени облик *мејл*. Већина овде наведених англицизама није обухваћена ни СРР-ом, ни РСР-ом, па ни глосаром „Модели и реплике” (исто: 81–121), али су обухваћени *Енглеско-русинским речником* (Фејса – Шлемендер), као нпр. реплика *бенер*, којој је дато првенство на основу изговора (/bænə(r)/) у односу на реплику *банер*, која је настала на основу записивања (енгл. *banner*). То се односи и на *четовац* (према енгл. *chat* /tʃæt/) и на *пренк* (према енгл. *prank* /praɪnk/). Примећено је да се за потребе одређених игара у последње време креирају бројни глаголи нпр. и *нафидовац*, *трејдовац*, *баговац*, *бановац* и други, који се за сада приписују идиолекту и ужој групи корисника (Фејса 2019б: 49). Неки англицизми су се, међутим, формирали на основу обичајне праксе (нпр. *лаптоп*, *таговац*, *роминг*) па на њих није примењен фонолошки принцип да не би дошло до непотребног разилажења норме у књижевном језику и стања у свакодневном говору.

Без обзира на доста строг поступак код адаптирања нових позајмљеница, генерално гледано, у новој правописној литератури русинског језика, тј. у ППРЈ и у ПРЈ, није се тежило унификацији. Тако нпр. четири облика (*шлїдујуци*, *шлїдујуци*, *слїдујуци*, *слїдујуци*) или три облика (*препарирац*, *препаровац*, *пре-*

парировац) сведена су на два (*шлідујуци* и, евентуално, у црквеној терминологији *слідујуци*; *препарирац* и *препаровац*), а не на један.

У случајевима када је једна лексема ушла у русински језик из два језика и у њеним варијантама је присутан њихов траг, задржани су дублети, и поред тога што се варијантама не уноси ново значење. Такве су нпр. лексеме *игумен* и *игуман*, *мрамор* и *мармор*, *оркестер* и *орхестра*, *програма* и *програм*, *схема* и *шема*, *шизма* и *схизма*.

Семантика нема улогу ни код дублета који су настали одбијањем страног суфикса, или, ређе, само одбијањем финалног сугласника: *аноним* и *анонимус* (у СРР и РСР само *аноним*); *алуминиј* и *алуминијум* (и у СРР и у РСР оба облика); *берилиј* и *берилијум* (у СРР оба облика, а у РСР не постоји одговарајућа одредница); *диносаур* и *диносаурус* (и у СРР и у РСР оба облика); *госар*, *госариј* и *госаријум* (и у СРР и у РСР три варијанте); *планетариј* и *планетаријум* (и у СРР и у РСР оба облика); *полицай* и *полицасц* (у СРР само *полицай*, а у РСР и *полицай* и *полицасц*); *жандар* и *жандарм* (у СРР и РСР само облик *жандар*, али и *жандармерия*). Специфичан случај представља јављање суфикса *-ус* у два облика – у облику *-ус* нпр. у речи *циркус* (поред речи *циркуз*, у пренесеном значењу) и у облику *-уз* нпр. у речи *шпиритуз* (поред речи *шпиритус*, која је у говору и фреквентнија).

Дублети су посебно чести код придева: и у СРР и у РСР *автобуски* и *автобусни*; и у СРР и у РСР *атлетични* и *атлетски*; и у СРР и у РСР *двофазни* и *двофазови*; у СРР *истофайтови* и *истей файти* у РСР *истофайтов* и *истофайтови*; и у СРР и у РСР *мацерин* и *мацеров*; и у СРР и у РСР *летни* и *летни*; и у СРР и у РСР *непобидиви* и *непобидими*. Пошто односни придеви могу бити употребљени у ужем и у ширем смислу, што има формални одраз у наставцима *-ов* и *-ови*, у оквиру неких одредница налазе се и триплетни: *алфabetни*, *алфabetов* и *алфabetови* (у РСР, а у СРР *алфabetски* и *алфabetни*); *бетонов*, *бетониви* и *бетонски* (у РСР, а у СРР *бетонски* и *бетониви*); *звук*, *звук* и *звучни* (у СРР; у РСР забележена су иста три придева с тим што придев *звучни* има засебну одредницу); *трихижови*, *трохижови*, *трохижни* (у СРР, а у РСР *трихижови* и *трохижови*). О смерницама за употребу неких придевских суфикса в. 3.7.

Два облика су заступљена и код многих именица. На пример: *ваза* и *вазна* (Кочиш је у *Правопису русинског језика* на 86. страни облик са сугласником обележио астериском као неправилан), *стредок* и *штредок*, *пражніна* и *празніна*, *пространство* и *престранство*, *промешаче* и *тримешаче*, *штварцина* и *штвартина* и др.

Дублети су заступљени и код десетак лексема карпатског порекла, нпр. *виша* и *уша*, *хтори* и *котри*, *квет* и *квиток*, *вера* и *вира*, *мера* и *мира* и др. У русинску лексичку (Рамач 1983, 2002, 2018) укључујемо и један део тзв. купуризама који, ако су карпатског порекла и ако имају место у некој од варијанти русинског језика, имају место и у русинском језику, као у јужнорусинској варијанти, нпр. *еци*, *миши*, *трамушка*, *бежиц*, *ричиц*, *сичиц*, *клусти*, *жолти* (поред тзв. крстуризама *ице*, *миша*, *брамушка*, *бежац*, *ричац*, *сичац*, *тлуст*, *жовти*) и др. Што се тиче купурског наставка *-лі* (*булі*, *читали*) у множини перфекта, којег потврђује и Карпатски

ареал, а којег употребљавају углавном старије генерације, он је сведен на ниво застарелог наставка и може бити коришћен у белетристичкој карактеризацији старијег Куцурана. То се односи и на лексичке варијанте које су се издиференцирале после присељења у Бачку, у Куцури и Руском Крстуру, као што су нпр. *геровци* и *черети*, *голт* и *голт*, *розмаринг* и *розмария*, *коваль* и *ковач*, *фанг* и *акољ*, *сламяча* и *сламяча*, *лепетка* и *мотиль*, *сом* и *харча*, *пупче* и *типине*, *пампушки* и *бухти*, *шмарцмол* и *бендов*, *штрикер* и *триков*, *багрена* и *багрена*, *гвиздочки* и *кичкириджи*, *канчовики* и *зомбуљки* и др. (Фейса 1996, Фејса 2017г).

Иако су реплике које су ближе моделу прихватљивије, па и варијанте са међународним суфиксима *-изм* (од *-ism*) и *-ист* (од *-ist*), аутор није видео препреку да се и облику са *-изем* (пошто самогласник *e* омогућава лакши изговор сугласничке групе *зм* и на одређени начин превазилази одступање што се у облицима са *-изм* акценат јавља на последњем слогу, пошто је он у русинском језику по правилу на претпоследњем слогу) и облику са *-иста* (који се у неким падежима мења по промени женског рода а у неким по мешовитој промени, за разлику од облика са *-ист* који се мења по промени мушког рода). Отуд и *емпиризм* и *емпиризем*, и *популизм* и *популизем*, и *механизм* и *механизем*, и *економист* и *економиста*, и *капиталист* и *капиталиста*, и *тракторист* и *тракториста* и др. (Фейса 2019а: 33).

Адаптација међународних дифтонга као нпр. *ei* и *ai* није унификована с обзиром на то што речи са њима нису долазиле у исто време а нису ни адаптиране у истом кругу корисника. Грчки дифтонг *ei* је у црквенословенизмима источне традиције најчешће адаптиран слогом *ев*, а у новијим русинским лексемама (интернационализмима), по пореклу углавном из западне културне сфере у којој је доминирао утицај латинског језика, грчки дифтонг се адаптира самогласничком групом *eu*. Грчки дифтонг *ai* је код старијих лексема адаптиран са слогом *ав*, а у новијим русинским лексемама самогласничком групом *au*. Дифтонзи *ei* и *ai* адаптирани слоговима *ев* и *ав* заступљени су нпр. у *евхаристия*, *Европа*, *евро*, *авто*, *автомат*, *лавра*, *Павло* а дотични дифтонзи адаптирани самогласничким групама *eu* и *au* нпр. у *еурека*, *еуфория*, *Еуфрат*, *неутрон*, *неутрални*, *пневматик*, *фармацеут*, *аудиенция*, *гидраулични*, *каузални*, *кауция*, *космонаут*, *лауреат*, *пауперизация*, *паушални*, *реставрация*, *фауна*, *тираносаур(ус)*, *траума*. У првом правопису русинског језика (Кочиш 1971) заступљене су само неке од наведених лексема (*Европа*, *авто*, *автомат*, *Евфрат*, *пневматик* и *пневматични*, *фармацевт*, *гидравлични*, *лауреат*, *реставрация*, *аудиенция*) и нису дате никакве смернице за писање лексема са међународним дифтонзима. Речи новијег порекла са дифтонзима *ai* и *ei* у моделима прихватају се у репликама са *au* и *eu*. У складу са тим становиштем аутор се определио за исправку варијанте *евкалиттус* из СРР (I 279) на варијанту *еукалиттус* из РСР (226), као и за варијанту *еуфемиз(е)м* (ПРРЈ: 28) и поред тога што је и у СРР (I 279) и у РСР (221) предложена варијанта *евфемиз(е)м*. И друге речи новијег датума које нису забележене у СРР и у РСР, као нпр. *еутаназия*, адаптирају се самогласничким групама. Што се тиче именице која потиче од латинске именице *pausa* (облички се ова именица надовезује на старогрчки *παῦσις /pausis/*), она је третирана као гранични случај између старијег и новијег начина адаптирања па су прихваћена оба њена облика – и *пауза* и *павза*. Адаптирање енглеских дифтонга се у суш-

тини не разликује. Док се нпр. у већини примера енглески дифтонг *ai*, пратећи ортоепису, адаптира вокалском групом *au* (*аут, фаул, скаут, каубой, даунлоуд, браузер, клауд*), у речи *клоун* праћена је ортографија (од енгл. *clown*; у речи је могуће утврдити изговор дуплог *ve* по немачким правилима).

На сличан начин како је приступљено адаптирању међународних дифтонга приступљено је и успостављању бетацизма и витацизма (типични примери су *симбол* и *символ* у којима алтернирају сугласници *б* и *в*). Пошто је витацизам карактеристичан за све језике који се традиционално ослањају на грчки језик (укључујући ту и верску, гркокатоличку традицију), варијантама са *в* дајемо првенство (нпр. *Аврам, Вавилон, Варава, Византија, презвитер, символ*). У речима које су у русински језик ушле из језика које је окруживао латински језик (то се пре свега тиче научних термина) доминира бетацизам (нпр. *алфавит, баритон, бета, бета-каротен, хипербарични, Библија, биобиблиографија, биологија, библиотека, симбиоза, фебруар*). Некада у русинском језику и бетацистички (западни) и витацистички (источни) начин изговора/писања остављају траг. Такви примери су *Вифлеџ* и *бетлегем, еврейски* и *гебрејски* као и неколико имена и изведеница од њих: *Венјамин* и *Бендџамин, Јаков* и *јакобинџ* и *Джейкоб*. Поред именице *чорт* (од прасловенске **čьrtъ*) у русинском постоје и витацистичка варијанта *диявол* и бетацистичка варијанта *дябол*. Именица са *в* указује на источнословенски утицај (и заступљена је на територији где досеже источна редакција прквенословенског; *диявол* потиче од старогрчке речи *διάβολος*), а именица са *б* указује на територију до које досеже западнословенски утицај (источнословачки *d`abol*, пољски *diabel*; Рамач 1983: 121).

И писање *г* или *г* у неким позајмљеницама заслужују прецизирање. Одређујући *г* као звучни спирант (а могуће га је одредити и као звучни грлени/глотални фрикатив), Радосав Бошковић га је утврдио у неким словенским језицима и дијалектима, тачније у белоруском и украјинском на истоку, у чешком, словачком и горњолужичком на западу, у дијалектима словенског југозапада и у чакавском дијалекту хрватског језика на југу (Бошковић 1977: 79). Док Бошковић не пише о времену када је у поменутих словенским језицима и дијалектима прасловенско *g* прешло у *г*, Јулијан Рамач као време те гласовне промене одређује крај 12. и почетак 13. века (Рамач 2002: 516). Без обзира на то да ли је до те гласовне промене дошло на свим територијама где је данас заступљен *г* у исто време или не, за правопис је значајно што нема потребе мењати *г* (изворно *g*) у *г* у позајмљеницама које су говорници русинског језика преузели у новијем периоду, тј. после престајања дотичне гласовне промене. Због тога је заузето становиште да се и назив првог језика светске комуникације адаптира као *англијски* а не *англијски* (Кочиш 1971: 82; Фејса 1985: 12). Заузето је становиште да се *г* доследно пише у речима *грунок* и *грунчок* као и у *обгрунтовац*, а *г* у речима *грунт* и *грунтовница* као и у *грундирац* (привлачи пажњу да је и у СРР I 186 и у РСР 165 укључен само облик *грунтовница* и поред тога што је у РСР 176 укључен придев *грунтов(н)и* поред *грунтов(н)и*). Прихваћено је *г* у *евангелисти/евангелики* за припаднике *евангелистичней/евангелицкей* вере као што су нпр. протестанти и калвинисти (само је у СРР I 272 записана варијанта *евангелик*), а у свим другим речима, које произилазе из источне традиције, треба доследно користити варијанте са *г* (*ангел, ангелски, евангелија, евангелист, евангелијски* и др.).

3. ПРАВОПИСНИ ПРОБЛЕМИ ВЕЗАНИ ЗА ВРСТЕ РЕЧИ

У овом поглављу сагледавамо неколико правописних проблема који се тичу именица (3.1-3.6), придева (3.7), глагола (3.8-3.9) и прилога (3.10-3.11).

3.1. Толерантан однос према дублетима је разлог што су у нову нормативну литературу укључена и два номинативна облика једне групе именица – са наставком *-а* и без њега. Отуд, на пример: и *аксиом* и *аксиома* (у СРР само *аксиома*, а у РСР нема одговарајуће одреднице), и *архив* и *архива* (и у СРР и у РСР обе варијанте, али уз одређено нијансирање значења), и *бал* и *бала* (и у СРР и у РСР, где је *бала* третирана као говорна варијанта), и *залог* и *залога* (и у СРР и у РСР), и *кољай* и *коља* (у РСР обе варијанте, а у СРР само *кољай*), и *комбайн* и у *Куцури комбайна* (и у СРР и у РСР), и *метод* и *метода* (и у СРР и у РСР), и *пар* и *пара* (и у СРР и у РСР), и *програм* и *програма* (и у СРР и у РСР), и *систем* и *система* (и у СРР и у РСР), и *смerek* и *смерека* (и у СРР и у РСР), и *тис* и *тиса* (и у СРР и у РСР), и *тисяч* и *тисяча* (и у СРР и у РСР), и *цoмпeљ* и *цoмпљa* (и у СРР и у РСР). Од наведених облика код Кочиша се налазе *архив* и *архива*, *залога*, *кољай* и *коља*, *комбайн*, *метод*, *пар* и *пара*, *програм* и *програма*, *система*, *смерека*, *тисяч* и *тисяча* (облик *тисяч* се третира као контекстуална варијанта облика *тисяча*; Кочиш 1971: 145). Пошто се и номинативни облици именица са наставком *-а* и номинативни облици именица без њега укључују у одговарајуће парадигме (први се мењају по промени именица мушког рода а други се мењају по промени именица женског рода), и једни и други су са језичке тачке гледишта оправдани.

3.2. У ПРПЈ значајна улога је посвећена и родној перспективи, углавном деривацији облика номинатива именица женског рода. Док се у ПРПЈ са неколико десетина примера отишло даље од СРР и РСР, у *Енглеско-русинском речнику* (Фејса и др.) обезбеђен је много већи број именица женског рода које означавају занимања, делатности и титуле жена. На пример:

supporter /sə'pɔ:tə(r)/ *м.* 1. прихильнік, прихильніца; потримовател, потримователка, потримовач, потримовачка; 2. заштитнік, заштитніца, бранітел, бранітелка

visitor /'vɪzɪtə(r)/ *м.* 1. нацивитель, нацивителька; 2. гoсц, гoсцинска; 3. над`зорнік, над`зорніца; инспектор, инспекторка

wanderer /'wɒndə(r)/ *м.* вандровнік, вандровніца, вандровкаш, вандров, вандровкашка, блукач, блукачка, скитнік, скитніца

winner /'wɪnə(r)/ *м.* добитнік, добитніца; побиднік, побидніца

3.3. У вези са обликом генитива једнине аутор у суштини није одступао од Кочишевог приступа (Кочиш 1971: 42–44) па наставке *-а* имају нпр. именице мушког рода које означавају живо биће (*маљара*, *медведза*, *писара*, *роботніка*, *столара*), предмете и машине (*ашова*, *клайбаса*, *плуга*, *стола*; *комбайна*, *трактора*), мере (*байта*, *бита*, *гектара*, *грама*, *мет(е)ра*) и именице које су у русински ушле преко српског језика (*авта*, *автобуса*, *балкона*, *брилијанта*). Наставак *-а* је у начелу приписиван и именицама које означавају затворен простор, односно зграде и просторије (*витерњак*, *дома*, *пойда*, *прикљета*, *хліва*), називима новчаних јединица (*динара*, *долара*, *евра*, *шиланта*), називима месеци (*јануара*, *фебруара*, *октобра*) и називима плесова (*валцера*, *чардаша*, *стена*, *танга*). Само наставак *-у* је приписиван именицама које означавају мате-

ријалне именице (*воску, квасу, ляду, меду, писку, соку, чаю*), природне појаве (*витру, дижджу, каменцу, мразу, шнігу*), осећања (*болю, жалю, гніву, страху*), активности (*акту, бегу, галайку, лету, ходу*), ограничен простор (*буджаку, гаю, депу, краю, парку, риту*) и стране света (*востоку, заходу, сиверу, югу*). Великом броју генитивних облика приписана су оба наставка (Фейса 2017а: 4).

Посебно истичемо Кочишеву обраду именице *акт* пошто у оквиру њене одреднице налазимо значајну смерницу за третирање наставка генитива једине: *акт (документ) -та; акт (дія) -ту* (Кочиш 1971: 82). Ова дистинкција у употреби облика генитива је стављена на ниво правописног оријентира. Због тога, ако се код именица осећа присуство људског фактора, односно одређеног персонификовања, па, самим тим, и могућност одређене активности, првенство се даје облицима генитива са наставком *-у*. На пример: у реченици *Од Београду завиши цо будучносу укаже* у фокусу је деловање одређеног тела из Београда, које чине људи од струке.

И именице са наставком *-з(е)м*, у зависности од контекста, могу подразумевати одређене активности, нпр. *аматериз(е)м* може да подразумева вршење различитих активности делатника у култури, а *билингвиз(е)м* говорење два језика. У тим случајевима првенство има наставак генитива *-зму*. Ако се срећемо са одређеном чињеницом или резултатом деловања људског фактора, онда првенство има наставак генитива *-зма*. То се односи и на *вилівок -вка/-вку, випадок -дка/-дку, виплювок -вка/-вку* и многе друге именице код којих варијанта са наставком *-у* указује на присуство одређене активности (изливање, испадање, испљување итд.) а варијанта са наставком *-а* сличну конотацију нема и именује конкретизовани резултат, односно последицу одређене активности.

И облици генитива именица мушког рода на самогласник (нпр. *Пера* и *Дюра*) прихватљиви су и као „од *Дюри*” и као „од *Дюру*”. Облик на *-и* је карактеристичан за говор житеља Куцуре, а облик на *-у* је карактеристичан за говор житеља Руског Крстура.

3.4. У русинском језику локатив једине може имати два наставка: *-у/-ю*, односно *-е/-є*. Наставак *-е/-є* обично се јавља код именица које су старијег порекла и чије се основе завршавају на */б/, /н/, /в/, /ф/, /л/, /р/*, као и на */д/, /т/, /з/, /с/, /л/, /н/*, који се после некадашњег умекшавања данас манифестују са */дз/, /ц/, /ж/, /ш/, /л', /н' /*. На пример: *слупе, хліве, доме, дворе; гвоздзе, хрибце, леше, столе, комине*. Међутим, већина од наведених именица могу имати и облике локатива на наставак *-у/-ю* (нпр. *гвозду, хрибту, лесу, столу, комину*). Само наставак *-у/-ю* приписује се именицама чије се основе завршавају на сугласнике који су по месту творбе: предњонепчани */дж/, /ч/, /ц/, /д', /т', /ж/, /ш/, /л', /н' /* и */й/* (нпр. *дижджу, кочу, святилішу, Лодю, Лалитю, ножу, ярашу, карсцелю, каменю, краю*); зубнонепчани */дз/* и */ц/* (нпр. *медведзу, пальцу*); задњонепчани */т/, /к/* и */х/* (нпр. *клягу, кармику, меху*); грлени */г/* (нпр. *брегу*). Код именица новијег порекла (којима је српски језик или изворни или посредујући) најчешће су давани или само локативни наставци *-у/-ю* (нпр. само *старту* и *шлайсу*, с обзиром на то да не постоје **старце/*старте*, односно **шлайше/*шлайсе*) или оба наставка (*авиону/-не, рекорду/-дзе*). У случајевима када су дата оба наставка сматра се да је реч о именицама које су досегле виши степен адаптације у језички систем русинског језика (Фейса 2019а: 4).

За локативне облике назива месеци углавном су давана оба наставка (нпр. *јануару/-ре, фебруару/-ре*). Срећемо се, међутим, и са називима месеци код којих нема алтернирања са *-е/-ε* (нпр. у *марцу*, не у **марце*; у *јунио*, не у **јуниε*) и са називима месеци код којих се стиче утисак да је наставак *-у/-ю* фреквентнији (нпр. пре у *августу* него у *авгусце*).

Некада нема основа за приписивање оба постојећа локативна наставка (нпр. облици локатива три насеља у којима Русини живе у највећем броју гласе: *Керестуре, Коцуре, Дјурђове*).

3.5. Значајне недоумице изазивају и дупли наставци номинатива множине именица мушког рода на *-лог* које преносе одређена занимања (нпр. *археолози* или *археологове, биологи* или *биологове, екологи* или *екологове, кардиолози* или *кардиологове, метеорологи* или *метеорологове, социолози* или *социологове*) пошто досадашњи русински стандард није обезбедио прецизна правила у вези са избором облика номинатива множине. Облици *археолози, биологи, екологи, кардиолози, метеорологи, социолози* често уносе двосмисао зато што они не преносе прецизну информацију о томе да ли је у датом контексту реч о скупу мушкараца или о скупу жена. Да би се дилема превазишла, креирани су и облици на *-ове*, и поред тога што наставак номинатива множине *-ове* имају именице које означавају сродство и титуле, многа лична имена и презимена, као и неке друге именице које означавају лица (Рамач 2002: 48). Превазићи дилему је могуће и формирањем паралелних облика за именице женског рода као нпр. *педагога* и *педагогиня* и *психолога* и *психологиня* код којих облици номинатива множине гласе *педагоги* и *педагогини*, односно *психологи* и *психологини*.

Одређену пажњу заслужују и именице мушког рода чија се основа завршава на самогласник *о* јер се код њих у номинативу јединине сусрећемо и само са наставком *-а/-я* (нпр. *авта, диска, радија, сценария*) и са мањом варијантношћу, када наставак *-а/-я* алтернира са наставком *-и* (нпр. *евра/-ри, корза/-зои*).

3.6. Број случајева писања именица са великим словом је увећан. То се пре свега односи на писање именица и синтагми верског карактера. Аутор нове нормативне литературе је на становишту да именицу *Бог*, ако говорник има на уму хришћанског Бога, којег чини тројство оца, сина и духа, треба у русинском језику писати великим словом. Док је у првом правопису русинског језика (Кочиш 1971: 84) и у СРР I 63–64 дотична именица писана искључиво малим словом, у РСР 60–61 дата је двојна могућност па одредница почиње са *Бог/бог*. У изразима, међутим, и у РСР, чак и тада када хришћанско схватање преовладава над општим, ова именица је писана малим словом (нпр. *бог го таког звездол/створел, боже Исусе Христe/Хрисце, боже Саваоте, дай боже, захрань/зохрань/сохрань боже, панε боже (швети), слава богу*). Пракса, разуме се, потиче из „црвеног“ времена из ког потиче и први правопис русинског језика (на који недвосмислено указује и црвена боја корица *Правописа*). О другим неусаглашеностима и недоследностима писања малог и великог слова у црквеној терминологији в. Фејса 2012б.

У ПРРЈ и ПРЈ аутор тежи да усагласи и писање синтагми са присвојним придевима с обзиром на то да је нпр. у СРР I 4 и у РСР 31 *Адамово јаблучко*, у СРР I 20 и у РСР 41 *Ахилова пета*, али у СРР I 73 и у РСР 65 *брајова азбу-*

ка, у СРР I 676 *Волтов лук* а у РСР 138 *волтов лук*. Препоручено је да се у тим случајевима присвојни придеви пишу великим словима: *Брайова азбука*, *Волтов лук*, *Гордийов гузел*, *Дамоклов меч*, *Едипов комплекс*, *Морзеова азбука*, *Сизифова робота*, *Пандорова шкатула*, *Папенов гарчок* (Фейса 2019: 15).

Савремена дилема да ли писати *Фейсбук* или *фейсбук* разрешена је препоруком да се називи друштвених мрежа пишу великим словом – *Фейсбук* (Фейса 2017а: 86), *Ют`јуб* (исто: 95) итд.

3.7. Због недоследне употребе одређених придевских наставака у русинској правописној пракси дате су и смернице за формирање придева.

Препоручено је корисницима да употребљавају наставак *-ични* ако именички модел има наставак *-ика* (*методика* > *методични*; *математика* > *математични*; *логика* > *логични*), а не и ако га нема (тако, на пример, не *аналогични*, пошто нема модела *аналогика*, али *аналогийни*, пошто постоји модел *аналогия*). У вези с тим поставља се и реторско питање: да ли, поред *анегдотски*, треба и *анегдотични* (РСС 36), ако није заживела *анегдотика*? Такође, да ли је, поред *аристократски*, неопходан и облик *аристократични* (РСС 38) пошто у русинском језику није заживела *аристократика*? Заживела је, међутим, *аристократия* па не би требало изоставити придев *аристократийни*. Не би требало ни преферирати облик *демократични* (РСС 186) када није заживела *демократика*. Заживела је *демократия* (барем се надамо) и од те именице треба извести придев *демократийни*; од именице *демократ(а)* изводи се придев *демократски*. Поред тога, стиче се утисак да *аристократични* и *демократични* више указују на одређено присуство неке особине (аристократичности и демократичности) и то не у потпуној и жељеној количини; с друге стране, *аристократски* и *демократски* указују на присуство датих особина у оптималној и задовољавајућој количини. Због тога, поред *аритмични* (због *ритмика*), треба унети и *аритмийни* (због *аритмия*) (РСР 38). На основу тога и: *економични* (од *экономика*) и *економийни* (од *экономиа*) и *економски* (од *эконом*); *автоматични* (од *автоматика*) и *автоматски* (од *автомат*).

У РСР нису дате смернице о томе када користити односне придеве на *-ов* а када односне придеве на *-ови*. Пошто су сетови наставака који су везани за одређене придеве обезбеђивани углавном обједињено, нпр. *алуминийов(и)*, *бензинов(и)*, *буријов(и)*, *вербов(и)*, *водов(и)*, *дротов(и)*, *маков(и)*, *муков(и)*, *муров(и)*, *рибов(и)*, *слихов(и)*, *судьбов(и)*, *тетанусов(и)* и други (иако има примера само на *-ов* као нпр. *титанов*, *тифусов*, *шерцов*, или само на *-ови* као нпр. *нежемови*, *струнови*, *тижњови*, *типови*), аутор *Правописног речника русинског језика* и новог *Правописа русинског језика* тежио је да издвоји доминант-на значења односних придева. За придев на *-ов* (и сет наставака м. р. *-ов*, ж. р. *-ова*, ср. р. *-ове*, мн. *-ови*) одределио се тада када је дотични придев ступио у ближу односну везу са именицом, одређујући именицу значењима „који је од нечега” и „који припада нечему”, а за придев на *-ови* (и сет наставака м. р. *-ови*, ж. р. *-ова*, ср. р. *-ово*, мн. *-ово*) одределио се тада када је дотични придев ступио у даљу односну, некад само асоцијативну везу са именицом, одређујући именицу значењима „који као кад би био од нечега” или „који као да припада нечему”. Може се претпоставити да су односне именице (прво материјалне, а онда и друге) преносиле значења блиска присвојности и припадности (по узо-

ру на праве присвојне придеве, као нпр. *шестров, братов, маџеров, оцов*) а касније и значење односа према нечему (па и према материјалу на који се дотична ствар или појам односи). Са придевима на *-ови* често паралелно постоје и синонимски придеви, нпр. *бурјови* и *бурјовити*, *лесови* и *лесовити*, *нежемови* и *нежемски*; *судьбови* и *судьбоносни* и *фатални*; *типови* и *типични*.

Сагледавајући облике множине односних придева, утврђено је да ситуација у уобичајеним синтагмама није таква каква би, према утврђеним сетовима наставака, била очекивана. Облик множине *мурово новини* „срп. зидне новине” би требао према утврђеном сету наставака гласити *мурови новини* (с обзиром на то да ту није реч о новинама које припадају зиду, или су од њега, него о новинама које као да припадају зиду, значи реч је о пренесеном значењу), а облик *водово квити* „срп. водени цветови” би требао да гласи *водови квити* (с обзиром да овде није реч о цветовима који су настали од воде, него о цветовима који води припадају у пренесеном значењу). Добро је приметио Рамач, анализирајући синтагму *лядово звуки* „срп. ледени звуци” у *Граматици русинског језика* (2002: 71), да у савременом књижевном језику постоје два наставка за множину – *-о/-и* (као, у ствари, и за средњи род – *-о/-е*). Стиче се утисак да наставак *-о* преовладава.

3.8. Веома је често и недоследно и неуједначено третирање глагола на суфикс *-ира-* (Фејса 1999–2000, 2000). Тако, на пример, на 29. страни РСР не налазе се глаголи *абдицирац* и *аболирац*, иако се облици *абдиковац* и *аболовац* налазе и у РСР 29 и у СРР I 1, заједно са обликом који је проширен суфиксом *-ов-* (*аболитровац*). У РСР се на 40. страни налази само облик *атеровац*, а у СРР I на 18. страни, поред тог, допуштен је и облик *атерирац* (који је изузетно чест) и облик *атерировац* (који ретко ко од Русина користи). У оба речника укључен је само облик *аранжовац*, а без *аранжирац* (који је, без сумње, фреквентнији) и евентуално *аранжировац* (који би по аналогији са *атерировац* требао постојати). С друге стране, у РСР укључен је само облик *анимиравац*, а облици *анимирац* и, евентуално, *анимовац* су запостављени. Такође, у оба речника заступљен је само облик *вететировац*, а облици *вететирац* и *вететовац* су игнорисани. У оба речника заступљени су и *армирац* и *армировац*, а без *армовац*. Ако можда глагол *армовац* и „не звучи лепо” и није уобичајен, не видимо зашто су баш глаголи *аболовац* (поред *аболитровац*, а без *аболитрац*) и само *абдиковац* „најпријатнији за уши” норме. Аутор ових редака се залаже да се првенство даје основним и најфреквентнијим облицима, тј. облицима са *-ира-* и, евентуално, облицима без *-ира-*, а у говору неприхваћени, пуритистички словенизовани облици са *-ирова-* да буду *третирани* (и поред тога што на 765. страни РСР овог облика глагола нема, а има *третировац* и *третовац*; треба, међутим, додати и да СРР II на 755. страни допушта и *третирац*) по заступљености а не по „милозвучности”. Управо тако како су у РСР на 58. страни заступљени *блмирац ше* и *блмовац ше*, при чему *блмировац ше* није укључен. Тако су у РСР на 37. страни и *аплаудирац* и *аплаудовац*, без *аплаудировац*. Интересантно је да је у РСР некада облик на *-ира-* и усамљен, као нпр. *блокирац* (б. 59), *секирац* (*ше*) (704) и *тренирац* (764). Због таквог становишта за двовидске глаголе на суфикс *-ира-* у ПРРЈ нису навођена три могућа облика, него само два – облици са суфиксом *-ира-* (у одредници се налазе на првом месту не због преферирања, него због азбучног

редоследа) и облици у којима се суфикс *-ира-* замењује суфиксом *-ова-* (по узуру на облике у којима се суфикс *-иса-* замењује суфиксом *-ова-*). На пример:

адресирац, *тер. и буд. -ам, прешл. -ал, импер. -ай, дієприкм. -ани, дієприсл. -аюци и адресовац, тер. и буд. -суем, прешл. -ал, импер. -суй, дієприкм. -ани, дієприсл. -суюци*

асистирац, *тер. -ам, прешл. -ал, импер. -ай, дієприкм. -ани, дієприсл. -аюци и асистовац, тер. -туем, прешл. -ал, импер. -туй, дієприкм. -ани, дієприсл. -туюци* (Фейса 2017: 6-8)

Секундарно суфиксовање са *-ов-* код глагола сматрамо редувантним. Ако је већ страна реч адаптирана задржавањем слога *-ир-* (чиме је реплика усаглашена са моделом), нема потребе да се тај слог додатно словенизује проширивањем истог на *-иров-*, што, уосталом, и није продуктивна активност у свакодневном русинском говору.

3.9. Глаголски прилог садашњи гради се од глагола несвршеног вида од друге презентске основе помоћу суфикса *-уци/-юци* и *-аци/-яци* (Рамач 2002: 130) (нпр. *бешедујуци, читајуци, пишуци, патраци, бежаџи, шедзаџи, наглашујуци, информуюци, компјутеризуюци*). Овај глаголски облик се у књижевном језику често користи и као описни придев. Имајући у виду да се и глаголски прилог садашњи и глаголски придев граде од глагола несвршеног вида, придев *застарајуци* (РСС 269) би боље било градити од несвршеног глагола *застаровац* (а не од свршеног глагола *застарац ше*) па у том случају би боље било да гласи *застаруюци*.

3.10. У ПРРЈ и ПРЈ направљен је значајан искорак према писању сложених прилога состављених од предлога и прилога заједно. Такав искорак је направљен и у РСР у односу на СРР. У РСР нпр. на 424. страни прилог *напразно* написан је заједно, а у СРР (I 803, I 819, II 300) одвојено – *на празно*. У СРР (II 600) дате су две речи *на мелко*, а у РСР (420) једна – *намелко*. У СРР (II 726) *на твардо* је записано одвојено, а у РСР (429) *намелко* је записано заједно. Тако и *на сухо* у СРР (I 831), а *насухо* у РСР (428). У СРР (I 827) *на шлепо*, а *нашлепо* у РСР (432). У СРР (I 832) *на ценко*, а *наценко* у РСР (431). У РСР (406) *наблїзко*, а у СРР (I 776) је дата само варијанта без предлога (*блїзко*). На основу наведеног, пошто је и у СРР (I 778) и у РСР (408) *навелько* написано заједно а ни у СРР ни у РСР нема одреднице *намало*, предложено је да се предлог и прилог и у том случају пишу заједно. Такође, требало би писати *надробно*, а не као у СРР II 600 где пише *на дробно* (у РСР није предложено неко решење).

3.11. Речца *раз* се пише одвојено (нпр. *два раз, два раз два*). С друге стране, прилози *другираз* и *нараз* пишу се заједно јер имају значења „касније”, односно „одједном” (Фейса 2019а: 28).

У РСР прилози *першираз* (у значењу „први пут”; РСР 524) и *другираз* (у значењу „другом приликом, други пут”; РСР 216) написани су заједно, а прилог *остатні раз* одвојено (у значењу „последњи пут”; РСР 500). Пошто је у СРР (II 273) тај прилог забележен на два начина „*гуторим ци остатні раз (остатніраз)*”, аутор нормативистичке литературе се залаже да се речца *раз* у свим случајевима када има значење „срп. пут” пише одвојено.

4. ПРАВОПИСНИ ПРОБЛЕМИ ВЕЗАНИ ЗА ИНТЕРПУНКЦИЈУ

Одређени знаци интерпункције такође изазивају недоумице. За ову прилику издвајамо писање цртице (4.1), косе црте (4.2), три тачке (4.3) и наводника (4.4).

4.1. Сагледавајући писање цртице (-) у СРР и РСР, уочили смо бројне неусаглашености. Тако, на пример, у случају сложених именица у СРР I 19 стоји *авто-драга*, а у РСР 30 *автодрага*, док је и у СРР I 19 и у РСР 31 само *авто-страда*. Структурно сличне именице су у РСР 30-31 третиране једном без цртице (*автокломфер*, *автолаковач*, *автомеханичар*) а једном са цртицом (*авто-превозник*, *авто-стопер*). Цртицом треба писати конструкте код којих саставни делови задржавају одређени степен самосталности, посебан акценат и непроменљивост првог од њих. Конструкт се у том случају сматра не толико као једна целовита лексема, него као две здружене лексеме; први саставни део одређује други, дајући му при томе ознаку подврсте речи са општим значењем у смислу специјализације, намене и сл. (нпр. *авто-хиџа* представља кућу која се бави продајом или сервисирањем аутомобила) (Фејса 2019а: 22). На основу реченог, наклоњенији смо облицима са цртицом (*авто-драга*, *авто-кломфер*, *авто-лаковач*, *авто-механичар*, *авто-превозник*, *авто-стопер*). Што се тиче именице *авто-страда*, с обзиром на то да у русинском језику *страда* не постоји као самостална именица, боље ју је писати *автострада*. Због тога и *баскетбол*, а не *баскет-бол* (СРР I 32, РСР 48), као и *бейзбол*, па и *софтбол* и *пейнтбол*. Цртицом између саставних делова пишу се и конструкти који у последње време улазе из страних језика и састављени су из делова који могу бити и самостални (нпр. *бар-код*, *веб-сайт*, *гард-диск*, *гол-аут*, *мејл-адреса*, *панк-рок*, *поп-сонг*, *секс-символ*, *ски-лифт*). У вези з тим, уместо *вешкорпа* (СРР I 114, РСР 83), боље би било писати *веш-корпа*.

Цртицу би требало писати и у речима које су настале од иницијала, без обзира на то да ли се иницијали изговарају према именовану одговарајућих слова у енглеском језику (спелују) или према домаћем именовану слова: *ди-джей*, *пи-ар*, *ве-це*.

И писање придева са цртицом или без ње у неким случајевима изазива колебање. Колебање ћемо илустровати са два придева која су и у СРР и у РСР обрађена на исти начин – *англо-америцки* (СРР I 12, РСР 36) и *сербскогорватски* (СРР II 666, РСР 705). У складу са становиштем да се цртицом пишу придеви који не означавају неку зависност, него паралелност, односно различност или супротстављеност (нпр. *русијско-јапонска војна*, *америцко-европски догварки*, *афричко-азијска солидарносц* и др.; Фејса 2019а: 26) писање *англо-америцки* цртицом то у одређеној мери наглашава, што није случај са писањем придева *сербскогорватски* без цртице. Овај придев писан заједно може се односити на службени језик у бившој Југославији, али *сербскогорватски одношења* тешко да се може писати без цртице. И придев *англо-америцки* може бити написан *англоамерицки*, тј. без цртице, и то тада када се односи на Американце енглеског порекла (придев *афроамерицки* односи се на Американце афричког порекла).

4.2. Косу црту (/) је могуће писати без розмака када је реч о појединачним речима и бројевима испред и после ње. Ако је реч о групи речи или гру-

пи бројева испред и после косе црте, розмак би требало правити. Значи за Ђурђевдан не 23. 04/03. 05. јер испада да алтернирају април и трећи дан маја, а не комплетни датуми јулијанског и грегоријанског календара. Дакле 23. 04. / 03. 05. Исто тако, ако алтернирају повратни глаголи, косу црту не треба писати уз повратну речцу *ше*; дакле, *червенєсм ше / червенїм ше*, а не *червенєсм ше / червенїм ше*.

4.3 Три тачке (...) мењају једну реч, синтагму, клаузу и реченицу или чак и неколико реченица. Зато, по логици ствари, не треба три тачке писати непосредно уз задњу реч с обзиром на то што се у овом случају не ради о троструком обележавању краја једне целине, него о једној целини која није пренета а која, уколико би се писала, почињала би са размаком. Предност се, дакле, даје *але ...*, а не *але...*

4.4. Наводници („”) нису неопходни за називе предузећа, установа, објеката и сл. који укључују и посебно име. Довољно је и назив у целини и име у оквиру њега започети великим словом: *Видаватељна хижа Прометей, Дом култури Руски Керестур, Новинско-видаватељна установа Руске слово, Основна школа Братство-единство, Руске културно-уметничке друштво Др Гавриїл Костельник, Фестивал рускеј култури Червена ружа, Фодбалски клуб Червена ѕвезда*. Уколико се називи пишу само великим словима (нпр. на таблама, кајронима итд.), онда су наводници за истицање посебног имена у оквиру назива потребни.

5. ЗАКЉУЧАК

За утврђивање правописне норме русинског језика веома је значајан први *Правопис русинског језика* Миколе М. Кочиша (1971). Промене које су се дешавале у русинском језику и у друштву уопште изискивале су и промене у правопису па је *Правопис* временом постао превазиђен и појавила се потреба за новом правописном литературом. *Правописом русинског језика* Кочиша русинска национална заједница служила се више од четири деценије. У другој половини друге деценије 21. века објављени су *Правописни речник русинског језика* (2017) и *Правопис русинског језика* (2019) Михајла Фејсе.

У овом раду аутор указује на основне недоследности и недоречености у два капитална лексикографска дела – *Српско-русинском речнику* (1. том 1995, 2. том 1997) и *Русинско-српском речнику* (2010) Јулијана Рамача, Хелене Међеши, Михајла Фејсе и Оксане Тимко-Ћитко – које су и утицале на формирање смерница за њихове разрешавање у новој правописној литератури.

Општи проблеми правописа русинског језика могу се груписати у три групе. Прва група проблема се тиче међуодноса морфолошког и фонолошког принципа писања речи, тј. доминације утицаја етимологије или ортоеписије на ортографију. Друга група проблема се тиче априорног урамљивања русинског језика и, последично, преписивања решења из туђе норме. Трећа група проблема израсла је из неискристалисаног приступа страним речима. Док су проблеми у првој групи решавани малом превагом морфолошког принципа, проблеми у трећој групи решавани су превагом фонолошког принципа. То се посебно односи на нове стране речи код којих се аутор определио за ону варијанту-реплику која у већој

мери кореспондира са изворним моделом. У вези са проблемима друге групе аутор се залаже да се за евентуалну помоћ код нормирања консултују и други карпатски језички идиоми, првенствено варијанте русинског језика, а не само један стандард коме је приписана дијалектизујућа улога.

Што се тиче правописних проблема који се односе на одређене врсте речи, у раду је издвојено неколико смерница за писање именица, придева, глагола и прилога. За разлику од третирања страних речи, вишеобличност је прихваћена по разним основама. Тако нпр. двојни именички наставци и даље су толерисани (у генитиву *-а* и *-у*, а у локативу *-у/-ю* и *-е/-е*), али искристалисана су одређена правописна правила (нпр. ако се код именица осећа присуство људског фактора, односно одређеног персонификовања, па, самим тим, и могућност одређене активности, аутор даје првенство облицима генитива са наставком *-у*; код именица новијег порекла најчешће је даван или само локативни наставак *-у/-ю*, или и наставак *-у/-ю* и наставак *-е/-е*, посебно ако је реч досегла виши степен адаптације у русински систем). Слично је и код придева. Није смањиван број придевских наставака, али се корисници усмеравају на пажљивију употребу (нпр. употреба наставка *-ични* препоручена је када се именица од које се изводи придев завршава на *-ика*, а употреба наставка *-ийни* препоручена је када се именица од које се изводи придев завршава на *-ия*; препоручено је и да се односни придев на *-ов* користи када дотични придев улази у ближу односну везу са именицом, а односни придев на *-ови* када дотични придев улази у даљу односну, некад само асоцијативну везу са именицом).

Генерално гледано, у *Правописном речнику русинског језика* и *Правопису русинског језика* корисник се не усмерава на унификацију облика по сваку цену. Тако је нпр. препоручено да се четири облика (*шлїдуюци, шлїдуюци, слїдуюци, слїдуюци*) или три облика (*препарирац, препаровац, преперировац*) свде на два, а не на један. Дублети су једноставно незаобилазни у русинском језику с обзиром на то да су кроз историју на основу русинског језика, или, прецизније, углавном на његову лексику, утицај имали и словенски и несловенски језици – од црквенословенског, мађарског и немачког до српског и енглеског. Избрисати све трагове је просто немогуће, а ни у свету нема чистог језика.

У раду је пажња посвећена и неким знаковима интерпункције који такође изазивају недоумице. Реч је конкретно о одређеним случајевима писања или неписања цртице, косе црте, три тачке и наводника.

Новим правописом и правописним речником правописна норма Кочиша у суштини није поништена, него је осавремењена и дорађена.

Цитирана литература

Дуличенко, Александер Д. *Jugoslavo-Ruthenica II: работи з рускей филологиї и исторії*. Нови Сад: Филозофски факултет, Руске слово, 2009.

[Duličenko, Aleksander D. *Jugoslavo-Ruthenica II: roboti z ruskej filologiji i istoriji*. Novi Sad: Filozofski fakultet, Ruske slovo, 2009]

Копорова, Кветосава (ред.) *20 років високошкольскої русиністики на Словачії / 20 rokov vysokoškolskej rusinistiky na Slovensku*. Пряшів: Пряшівська універзіта в

Пряшові – Центр језиків і культур народностних меншин – Інститут русиньског језика і култури, 2018.

[Koporova, Kvetosava (red.) 20 rokov vysokoškolskej rusinistiky na Slovensku / 20 rokov vysokoškolskej rusinistiky na Slovensku. Prjašiv: Prjašivska univerzita v Prjašovi – Center jazykiv i kultur narodnostnych menšyn – Inštitut rusin'skoho jazyka i kultury, 2018]

Костельник, Гавриїл. Граматика бачваньско-рускей бешеди. Руски Керестур: РНПД, 1923.

[Kostel'nik, Navrjiil. Hramatika bačvan'sko-ruskej bešedi. Ruski Kerestur: RNPД, 1923]

Кочиш, Микола М. Правопис руског језика. Нови Сад: Покрајински завод за издавање учебника, 1971.

[Kočiš, Mikola M. Pravopis ruskohe jazika. Novi Sad: Pokrajinski zavod za vidavanje učebnjikohe, 1971]

Кочиш, Микола М. Приручни термилошки речник српскохрватско-русинско-украјински / Приручни термилошјини словник сербскогорватско-руско-украјински / Підручний термилошјиний словник сербохорватсько-русько-украјинський. Нови Сад: Руске слово, 1972.

[Kočiš, Mikola M. Priručni terminološki rečnik srpskohrvatsko-rusinsko-ukrajinski / Priručni terminologijni slovnjik serbskohrvatsko-rusko-ukrajinski / Підручний terminologičnij slovník serbohorvats'ko-rus'ko-ukrajins'kij. Novi Sad: Ruske slovo, 1972]

Кочиш, Микола М. Граматика руског језика: фонетика – морфологија – лексика I. Нови Сад: Покрајински завод за издавање учебника, 1974.

[Kočiš, Mikola M. Gramatika ruskohe jazika: fonetika – morfologija – leksika I. Novi Sad: Pokrajinski zavod za vidavanje učebnjikohe, 1974]

Медеси, Гелена, Михайло Фејса. Правописни проблеми руског језика у Войводини. У: А. Плишкова (zost.) Jazyková kultura a jaziková norma v rusinskom jazyku. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove – Ústav regionálnih a národnostných štúdií, 2007, 59–65.

[Medješi, Helena, Mihajlo Fejsa. Pravopisni problemi ruskohe jazika u Vojvodini. U: A. Plišková (zost.) Jazyková kultura a jaziková norma v rusinskom jazyku. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove – Ústav regionálnih a národnostných štúdií, 2007, 59–65]

Медеси, Гелена. Јазик наш насущни. Нови Сад: Дружтво за руски јазик, литературу и културу, 2008.

[Medješi, Helena. Jazik naš nasušni. Novi Sad: Društvo za ruski jazik, literaturu i kulturu, 2008]

Медеси, Гелена. З червеним подцагнуте. Нови Сад: Дружтво за руски јазик, литературу и културу, 2012.

[Medješi, Helena. Z červenim podcahnute. Novi Sad: Društvo za ruski jazik, literaturu i kulturu, 2012]

Медеси, Гелена, Михайло Фејса. Войвођјански Руснаци: стан и перспективи розвоју у култури, језику и образовању. У: А. Плишкова (ред.) Studium Carpato-Ruthenorum 2012. Прешов: Prešovská univerzita v Prešove – Ústav rusínskeho jazyka a kultúri, 2012, 19–45.

[Medješi, Helena, Michajlo Fejsa. Vojvodjanski Rusnaci: stan i perspektivi rozvoju u kulturi, jaziku i obrazovanju. U: A. Plišková (red.) Studium Carpato-Ruthenorum 2012. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove – Ústav rusínskeho jazyka a kultúri, 2012, 19–45]

Медeши, Гелена. З червеним прецагнуте. Нови Сад: Дружтво за руски јазик, литературу и културу, 2013.

[Medješi, Helena. Z červenim precahnute. Novi Sad: Društvo za ruski jazik, literaturu i kulturu, 2013]

Медeши, Гелена. З червеним виправене. Нови Сад: Дружтво за руски јазик, литературу и културу, 2014.

[Medješi, Helena. Z červenim vipravene. Novi Sad: Društvo za ruski jazik, literaturu i kulturu, 2014]

Медeши, Гелена. З червеним дописане. Нови Сад: Дружтво за руски јазик, литературу и културу, 2017.

[Medješi, Helena. Z červenim dopisane. Novi Sad: Društvo za ruski jazik, literaturu i kulturu, 2017]

Миз, Роман. Церковни литургијно-литургијни лексикон. Нови Сад: Руске слово, Грекокатоличка парохија св. Петра и Павла, 2011.

[Miz, Roman. Cerkovni liturgijno-liturgični leksikon. Novi Sad: Ruske slovo, Hrekokatolijska parohija sv. Petra i Pavla, 2011]

Надь, Гавриїл Г. Лингвистични статї и розправи. Нови Сад: Руске слово, 1983.

[Nad', Havrijil H. Lingvistični statji i rozpravi. Novi Sad: Ruske slovo, 1983]

Надь, Гавриїл Г. Прилоги до историї руского јазика. Нови Сад: Руске слово, 1988.

[Nad', Havrijil H. Prilohi do istoriji ruskoho jazika. Novi Sad: Ruske slovo, 1988]

Рамач, Юлијан. Лексика руского јазика. Нови Сад: Универзитет у Новим Садзе – Филозофски факултет – Институт за педагогију – Катедра за руски јазик, 1983.

[Ramač, Julijan. Leksika ruskoho jazika. Novi Sad: Univerzitet u Novim Sadze – Filozofski fakultet – Institut za pedagogiju – Katedra za ruski jazik, 1983]

Рамач, Юлијан, Михајло Фејса, Гелена Медeши. Српско-русински речник / Сербско-руски словник I, А-Њ. Нови Сад: Универзитет у Новим Садзе – Филозофски факултет – Катедра за руски јазик и литературу, Дружтво за руски јазик и литературу, 1995.

[Ramač, Julijan, Mihajlo Fejsa, Helena Medješi. Srpsko-rusinski rečnik / Serbsko-ruski slovnjik I, A-Nj. Novi Sad: Univerzitet u Novim Sadze – Filozofski fakultet – Katedra za ruski jazik i literaturu, Društvo za ruski jazik i literaturu, 1995]

Рамач, Юлијан, Михајло Фејса, Гелена Медeши. Српско-русински речник / Сербско-руски словник II, О-Ш. Београд: Завод за учебнике и наставни средства, Универзитет у Новим Садзе – Филозофски факултет – Катедра за руски јазик и литературу и Дружтво за руски јазик и литературу, 1997.

[Ramač, Julijan, Mihajlo Fejsa, Helena Medješi. Srpsko-rusinski rečnik / Serbsko-ruski slovnjik II, O-Š. Beograd: Zavod za učebnjiki i nastavni sredstva, Univerzitet u Novim Sadze – Filozofski fakultet – Katedra za ruski jazik i literaturu i Društvo za ruski jazik i literaturu, 1997]

Рамач, Юлијан. Граматика руского јазика. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 2002.

[Ramač, Julijan. Gramatika ruskoho jazika. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, 2002]

Рамач, Юлијан. Проблеми стандардизациї. У: А. Плишкова (ред.) Русиньскый јазык меджі двома конгресами. Пряшів: Світовий конгрес Русинів, Інштїтут русиньскогo јазыка і културы Пряшівској універзїты, 2008, 92–95.

[Ramač, Julijan. Problemi standardizaciji. U: A. Pliškova (red.) Rusin'skyj jazyk

medži dvoma kongresami. Prjašiv: Svitovyj kongres Rusiniv, Inštitut rusin'skoho jazyka i kulture Prjašivskoj univerzity, 2008, 92–95]

Рамач, Јулијан, Оксана Тимко-Дітко, Гелена Медеши, Михайло Фейса. Руско-сербски словнік / Русинско-српски речник. Нови Сад: Универзитет у Новим Садзе – Филозофски факултет – Катедра за руски јазик и литературу, Завод за культуру войводјанских Руснацох, 2010.

[Ramač, Julijan, Oksana Timko-Djtko, Helena Medješi, Michajlo Fejsa. Rusko-serbski slovnjik / Rusinsko-srpski rečnik. Novi Sad: Univerzitet u Novim Sadze – Filozofski fakultet – Katedra za ruski jazik i literaturu, Zavod za kulturu vojvodjanskih Rusnacoch, 2010]

Сегеди, Ксенія. Русинисти-лингвисти. У: М. Фейса (ред.) Русини/Руснаци/Ruthenians (1745–2005) I. Нови Сад: Филозофски факултет – Одсек за русинистику, ИК Прометеј, КПД ДОК, 2006, 248–252.

[Segedi, Ksenija. Rusinisti-lingvisti. U: M. Fejsa (red.) Rusini/Rusnaci/Ruthenians (1745–2005) I. Novi Sad: Filozofski fakultet – Odsek za rusinistiku, IK Prometej, KPD DOK, 2006, 248–252]

Скубан, Микола. Недошлјдносци у нашим језику (Цо шицко остало неришене зоз Правописом и Словніком). Творчосц 1, 1975: 28–34.

[Skuban, Mikola. Njedošljidnosci u našim jaziku (Co šicko ostalo njerišene zoz Pravopisom i Slovnjikom). Tvorčosc 1, 1975: 28–34]

Фейса, Михайло. Англијски, енглејски, англијски чи ... Руске слово, 25. октобер 1985, 12.

[Fejsa, Michajlo. Anglijski, englejski, anglijski či ... Ruske slovo, 25. oktober 1985, 12]

Фейса, Михайло. Три жридли проблемох у нормовану руског језика. Шветлосц 2–6, 1992: 150–160.

[Fejsa, Michajlo. Tri žridla problemoch u normovanju ruskoho jazika. Švetlosc 2–6, 1992: 150–160]

Фейса, Михайло. Коцуризми и норма. У: Ј. Тамаш, С. Сабо (ред.) Руснаци/Русини 1745–1995. Београд, Нови Сад: Завод за уџбенике и наставна средства, Филозофски факултет – Катедра за русински језик и књижевност, 1996, 95–115.

[Fejsa, Michajlo. Kocurizmi i norma. U: J. Tamaš, S. Sabo (red.) Rusnaci/Rusini 1745–1995. Beograd, Novi Sad: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Filozofski fakultet – Katedra za rusinski jezik i književnost, 1996, 95–115]

Фейса, Михайло. Дієслова на суфикс -ира и одредзоване видових одношеньох у руским језику. Studia Ruthenica 7, 1999–2000: 20–24.

[Fejsa, Michajlo. Djijeslova na sufiks -ira i odredzovanje vidovich odnošen'och u ruskim jaziku. Studia Ruthenica 7, 1999–2000: 20–24]

Фейса, Михайло. Способи адаптованя/адаптираня/адаптированя дієсловох на суфикс -ира. Шветлосц 1-2, 2000: 72–84.

[Fejsa, Mihajlo. Sposobi adaptovanja/adaptiranja/adaptirovanja djijeslovoch na sufiks -ira. Švetlosc 1-2, 2000: 72–84]

Фейса, Михайло. Правописни проблеми руског језика. Русин 5, 2007: 20–22.

[Fejsa, Michajlo. Pravopisni problemi ruskoho jazika. Rusin 5, 2007: 20–22]

Фейса, Михайло. Стан и тенденциј унапредзованя норми руског језика. Studia Slavica XVI, 2012a: 161–173.

[Fejsa, Michajlo. Stan i tendenciji unapredzovanja normi ruskoho jazika. Studia

Slavica XVI, 2012a: 161–173]

Фејса, Михајло. Церковнославјански елементи и њихова адаптација у руском језику. У: Ј. Тамаш (ред.) Величина малих језичких, књижевних, културних и историјских традиција. Нови Сад: Филозофски факултет – Одсек за русинистику, 2012б, 319–330.

[Fejsa, Michajlo. Cerkovnoslavjanski elementi i njihova adaptacija u ruskom jeziku. U: J. Tamaš (red.) Veličina malih jezičkih, književnih, kulturnih i istorijskih tradicija. Novi Sad: Filozofski fakultet – Odsek za rusinistiku, 2012b, 319–330]

Фејса, Михајло. Лингвистични проблеми јужнорусинске варијанте русинског језика. У: А. Плишкова (зост.) Русиньскый літературный језык на Словакији 20 років кодифікації / Rusínsky spisovný jazyk na Slovensku 20. výročie kodifikácie / The Rusyn Literary Language in Slovakia 20th Anniversary of Its Codification: 4. Конгрес русинског језика. Пряшів: Пряшівска універзита в Пряшови – Інститут русиньског језыка і културы, 2015, 98–114.

[Fejsa, Michajlo. Lingvistični problemi južnorusinske varijanti rusinskogo jezika. U: A. Plišková (zost.) Rusin'skyj literaturnyj jazyk na Slovačiji 20 rokov kodifikaciji / Rusínsky spisovný jazyk na Slovensku 20. výročie kodifikácie / The Rusyn Literary Language in Slovakia 20th Anniversary of Its Codification: 4. Kongres rusinskogo jezika. Prjašiv: Prjašivska univerzita v Prjašovi – Inštitut rusin'skogo jazyka i kultury, 2015, 98–114]

Фејса, Михајло. Гу новому правопису руског језика войвођанских Руснацох. У: К. Копорова (ред.) Динамічни процеси в сучасній славистици. Пряшів: Пряшівска універзита в Пряшови – Устав русинског језыка а културы, 2016, 40–57.

[Fejsa, Michajlo. Gu novomu pravopisu ruskogo jezika vojvodjanskih Rusnacoč. U: K. Koporova (red.) Dinamični procesy v sučasnij slavistici. Prjašiv: Prjašivska univerzita v Prjašovi – Ustav rusinskogo jazyka a kultury, 2016, 40–57]

Фејса, Михајло. Правописни словњик руског језика. Нови Сад: Филозофски факултет – Одзелене за русинистику, 2017а. <<http://digitalna.ff.uns.ac.rs/sadrzaj/2017/978-86-6065-419-1>> 01.05.2020.

[Fejsa, Michajlo. Pravopisni slovnjik ruskogo jezika. Novi Sad: Filozofski fakultet – Oddeljenje za rusinistiku, 2017a. <<http://digitalna.ff.uns.ac.rs/sadrzaj/2017/978-86-6065-419-1>> 01.05.2020]

Фејса, Михајло. Осавремењавање русинског правописа. Примењена лингвистика 18, 2017б: 29–42.

[Fejsa, Mihajlo. Osavremenjavanje rusinskog pravopisa. Primenjena lingvistika 18, 2017b: 29–42]

Фејса, Михајло. Лексичке разлике у говору Русина Руског Крстур и Куцуре. У: С. Гудурић (ред.) Језици и културе у времену и простору 6. Нови Сад: Филозофски факултет, 2017г, 351–359.

[Fejsa, Mihajlo. Leksičke razlike u govoru Rusina Ruskog Krstura i Kucure. U: S. Gudurić (red.) Jezici i kulture u vremenu i prostoru 6. Novi Sad: Filozofski fakultet, 2017g, 351–359]

Фејса, Михајло. Транслитерација русинских имена, презимена и топонима на српски језик. У: С. Гудурић, Б. Радић-Бојанић (ред.) Језици и културе у времену и простору VII/2. Нови Сад: Универзитет у Новом Саду, Филозофски факултет, Педагошко друштво Војводине, 2018, 223–232.

[Fejsa, Mihajlo. Transliteracija rusinskih imena, prezimena i toponima na srpski jezik.

U: S. Gudurić, B. Radić-Bojanić, (red.) Jezici i kulture u vremenu i prostoru VII/2. Novi Sad: Univerzitet u Novom Sadu, Filozofski fakultet, Pedagoško društvo Vojvodine, 2018, 223–232]

Фейса, Михайло. Правопис руског језика. Нови Сад: Филозофски факултет – Одделене за русинистику, 2019а. <<http://digitalna.ff.uns.ac.rs/sadrzaj/2019/978-86-6065-520-4>> 01.05.2020.

[Fejsa, Michajlo. Pravopis ruskogo jazyka. Novi Sad: Filozofski fakultet – Oddzelenje za rusinistiku, 2019a. <<http://digitalna.ff.uns.ac.rs/sadrzaj/2019/978-86-6065-520-4>> 01.05.2020]

Фејса, Михајло. Енглески утицај на русински језик / Англијски уплив на руски језик / The English Influence on the Ruthenian Language. Нови Сад: Филозофски факултет – Одсек за русинистику, 2019б. <<http://digitalna.ff.uns.ac.rs/sadrzaj/2019/978-86-6065-515-0>> 01.05.2020.

[Fejsa, Mihajlo. Engleski uticaj na rusinski jezik / Anglijski upliv na ruski jazyk / The English Influence on the Ruthenian Language. Novi Sad: Filozofski fakultet – Odsek za rusinistiku, 2019b. <<http://digitalna.ff.uns.ac.rs/sadrzaj/2019/978-86-6065-515-0>> 01.05.2020]

Фејса, Михајло. Утицај српског језика на русински језик / Уплив сербског језика на руски језик. Нови Сад: Филозофски факултет – Одсек за русинистику, 2019в. <<http://digitalna.ff.uns.ac.rs/sadrzaj/2019/978-86-6065-526-6>> 01.05.2020.

[Fejsa, Mihajlo. Uticaj srpskog jezika na rusinski jezik / Upljiv serbskogo jazyka na ruski jazyk. Novi Sad: Filozofski fakultet – Odsek za rusinistiku, 2019v. <<http://digitalna.ff.uns.ac.rs/sadrzaj/2019/978-86-6065-526-6>> 01.05.2020]

Фейса, Михайло, Марина Шлемендер, Сенка Бенчик. Англијско-руски словник (у рукопису).

[Fejsa, Michajlo, Marina Šlemender, Senka Benčik. Anglijsko-ruski slovnjik (u rukopisu)]

Чельовски, Славица. Меновніки женского роду хтори означую живе (необявена мастерска робота). Нови Сад: Филозофски факултет, 2015.

[Čel'ovski, Slavica. Menovnjiki ženskogo rodu htori označuju žive (njeobjavena masterska robota). Novi Sad: Filozofski fakultet, 2015]

Fejsa, Mihajlo P. Development of the Ruthenian Language and Its Orthography Standards in Serbia. American Journal of Linguistics 2 (1), 2013: 1–7.

Fejsa, Mihajlo. The Improvement of the Orthographic Rules in the Bachka-Srem Rusin Language. Русин 4 (50), 2017в: 165–178.

Mihajlo Fejsa

NEW ORTHOGRAPHIC RULE BOOK OF THE RUTHENIAN LANGUAGE

Summary

The first orthographic manual of the Ruthenian language (1971) achieved its main goal – to establish the basic orthographic principles. Although some of the secondary problems were not treated in the first Ruthenian orthographic manual, it was very useful and influential. During four and a half decades the need for a new orthography arose and *Orthographic Dictionary of the Ruthenian Language* (2017) and the second *Orthography Rule Book of the Ruthenian Language* (2019) by Mihajlo Fejsa were published. These orthographic publications have solved a great number of the remaining problems concerning mainly the conflict between the phonological and morphological principles, the adaptation of loanwords, the acceptance of doublets, etc. The purpose of Fejsa's *Orthographic Dictionary of the Ruthenian Language* and *Orthographic Manual of the Ruthenian Language* is not to revoke the orthographic norm established by Mikola Kočiš but to correct and update it. The guidelines for the improvement of the Ruthenian orthographic norm are provided by comparing *The Orthographic Manual of the Ruthenian Language* by Mikola Kočiš (1971), *Serbian-Ruthenian Dictionary* (1995; 1997) by Julijan Ramač, Mihajlo Fejsa and Helena Međeši, and *Ruthenian-Serbian Dictionary* (2010) by Julijan Ramač, Oksana Timko-Đitko, Helena Međeši and Mihajlo Fejsa.

Keywords: Ruthenian, standardization, Ruthenian orthographic manuals, orthographic dictionary, Mikola Kočiš.